

Notitie

Welzijn kip van nu en 'Kip van Morgen'

13 augustus 2020

Muzenstraat 41
2511 WB Den Haag
www.acm.nl
070 722 20 00

In het kort

In januari 2015 concludeerde de ACM dat een voorgenomen afspraak tussen producenten, handelaren en retailers over minimumeisen over het welzijn van kippen niet voor vrijstelling van het kartelverbod (Art. 6 lid 3 Mw) in aanmerking kwam. Dit rode licht veroorzaakte een brede discussie over de vraag of het mededingingstoezicht een belemmering is voor het bereiken van maatschappelijk gewenste duurzaamheidsvoordelen.

Deze discussie is nog steeds actueel en de ACM heeft in dat kader een nieuwe concept leidraad Duurzaamheidsafspraken ter consultatie gepubliceerd. Eén van de hoofdvragen in het debat is wanneer een mededingingsbeperkende afspraak noodzakelijk is om een concreet duurzaamheidsvoordeel te behalen.

Om een bijdrage te leveren aan dat debat, blikt deze notitie terug op de ontwikkelingen in het kippenwelzijn sinds 2014. De geblokkeerde afspraak was gericht op het bereiken van een minimumniveau van kippenwelzijn in 2020. De conclusie van het onderzoek is dat het kippenwelzijn van het huidige assortiment in Nederlandse supermarkten de minimumeisen van de Kip van Morgen ruim overschrijdt. Verse kip van een snelgroeiend ras ('plofkip') komt nagenoeg niet meer voor in Nederlandse supermarkten. Supermarkten bieden gedifferentieerde niveaus van dierenwelzijn aan, volgens eigen welzijnsconcepten en volgens marktbrede keurmerken in drie niveaus. Consumenten betalen meer voor hogere niveaus van dierenwelzijn.

Dit succes is veroorzaakt door marktpartijen en onafhankelijke maatschappelijke organisaties zonder gebruik te maken van de vrijstelling in het kartelverbod. Deze ontwikkeling suggereert dat de voorgenomen mededingingsbeperkende afspraak niet nodig was om de in 2013 beoogde verbetering in dierenwelzijn te realiseren.

De door de ACM onderzochte betalingsbereidheid van consumenten voor de Kip van Morgen in 2014 (die mede ten grondslag lag aan het rode licht) gaf aan dat de voorgenomen kippenwelzijnsverbetering voor de consument te gering was ten opzichte van de verwachte prijsstijging. Nu blijken consumenten bereid te zijn meer te betalen dan de prijstoename die voor de Kip van Morgen werd verwacht, maar wel voor een verbetering in welzijn die verder gaat dan de Kip van Morgen eisen. Pluimveehouderijen, supermarkten en stichting De Dierenbescherming hebben dus zonder mededingingsbeperkende afspraak grotere stappen in dierenwelzijn gemaakt, met waarschijnlijk een gunstiger saldo tussen kostenstijging en welzijnsverbetering dan de afspraken 'Kip van Morgen'. Dit illustreert dat een derde partij met een onafhankelijk keurmerk een effectief alternatief kan zijn voor een afspraak.

1 Inleiding

Maatschappelijke aandacht voor dierenwelzijn

In februari 2013 bereikten producenten, verwerkers en retailers van pluimveevlees een akkoord over duurzame kip, onder de naam 'Kip van Morgen'. De sector gaf daarmee invulling aan het streven om de duurzaamheid en het dierenwelzijn van de pluimveehouderij te verhogen. Het akkoord ging over een set minimumeisen aan de productie van kipproducten die door Nederlandse supermarkten wordt verkocht. Destijds was het doel dat uiterlijk in 2020 al het kippenvlees, dat in de Nederlandse supermarkten wordt verkocht, aan deze eisen zou voldoen. Prijzen waren geen onderdeel van de afspraken.

De ACM vond dat de afspraken niet voldeden aan de voorwaarden van artikel 6(3) Mw. In januari 2015 presenteerde de ACM haar analyse van de afspraken en komt tot de conclusie dat de afspraken over de Kip van Morgen niet voor vrijstelling in aanmerking komen.

Discussie over rol mededinging, verbeteringen worden wel gerealiseerd

De analyse veroorzaakte veel kritiek en commentaar, bij koepelorganisaties uit het veld, beleidsmakers en belangenorganisaties. Maar ook bijval uit onverdachte hoek, Stichting Wakker Dier leest in de ACM analyse dat de verbetering in dierenwelzijn te klein is en dat er potentieel is voor grotere stappen. De wetgever is gaan nadenken over aanpassing van de mededingingswetgeving. Ook in de nationale en internationale mededingingswereld is de analyse van ACM een onderwerp van debat. De houding van ACM bij de 'Kip van Morgen' wordt ook vandaag de dag nog steeds heel vaak genoemd als obstakel voor initiatieven van private partijen voor meer duurzame productie.

Aanpak in deze notitie

De vraag is of de opstelling van de ACM de transitie naar meer diervriendelijk kippenvlees inderdaad heeft belemmerd. Het antwoord op deze vraag is van belang voor de visievorming over de werking en toepassing van de uitzonderingscriteria in Art. 6(3) Mw. Immers, een van de voorwaarden voor de uitzondering is dat een mededingingsbeperking noodzakelijk is voor het bereiken van de duurzaamheidsvoordelen (in dit geval: dierenwelzijn).

Deze notitie levert een bijdrage aan het debat door het welzijn van kippen die in Nederlandse supermarkten worden verkocht sinds 2014 in kaart te brengen. De mate waarin de ambities zijn bereikt zonder hiervoor mededingingsbeperkende afspraken te maken, is indicatief voor de mate waarin die afspraken noodzakelijk waren om de ambities te bereiken.

Het dient te worden benadrukt dat dit een indicatie is waarbij een aantal voorbehouden geldt. Ten eerste behelst deze analyse geen vergelijking van pluimveevleesproductie in het feitelijke en het hypothetische scenario. Het feitelijke scenario is dat ACM negatief oordeelt in januari 2015. Een hypothetisch scenario zou kunnen zijn dat ACM in januari 2015 concludeert dat de minimumeisen waaraan de 'Kip van Morgen' moet voldoen, wel in aanmerking komt voor vrijstelling van het kartelverbod. Het is niet haalbaar om een inschatting te maken van het hypothetische scenario. Het valt daardoor niet uit te sluiten dat bij groen licht

van de ACM bijvoorbeeld snellere of verdergaande vooruitgang in kippenwelzijn zou zijn geboekt in de periode 2015--2020.

Ten tweede is niet bekend of de ACM analyse van januari 2015 daadwerkelijk een afschrikwekkende werking heeft gehad op supermarkten en andere partijen in de keten zodat zij geheel onafhankelijk hun beleid ten aanzien van kippenwelzijn hebben bepaald. Het is namelijk ook denkbaar dat partijen zich ondanks het oordeel van de ACM hebben gehouden aan (de geest van) de afspraken van de 'Kip van Morgen' of dat dit in ieder geval een focus punt is geweest voor hun handelen..

Noodzakelijkheid mededingingsbeperking

Gegeven bovenstaande factoren, als we nu zien dat de dierenwelzijn doelen van het Kip van Morgen-initiatief (meer dan) zijn bereikt, geeft dat dus niet volledige zekerheid dat de afspraak in 2013 inderdaad niet noodzakelijk was. Andere factoren, die in 2013 onzeker waren, kunnen een impuls hebben gegeven aan de ontwikkeling naar meer diervriendelijk kippenvlees. Een significante verschuiving in de voorkeuren van consumenten, regelgeving, technologische verandering in de sector of de toetreding van nieuwkomers zijn hier voorbeelden van. In dit verband wordt wel opgemerkt dat stichting De Dierenbescherming in 2014 al een aantal jaren actief was met het Beter Leven Keurmerk (BLK); die mogelijke impuls vanuit BLK was dus wél bekend.

De resultaten moeten dus voorzichtig geïnterpreteerd worden en de constatering dat de beoogde verbeteringen van 'Kip van Morgen' zonder mededingingsbeperkende afspraak zijn bereikt, betekent nog niet dat andere duurzaamheidsverbeteringen ook zonder mededingingsbeperkende afspraak te realiseren zijn.

Opbouw

Deze notitie is als volgt opgebouwd:

- Hoofdstuk 2 vergelijkt de dierenwelzijnskenmerken in het convenant 'Kip van Morgen' met de eigenschappen van het assortiment nu in Nederlandse supermarkten;
- Hoofdstuk 3 kijkt naar de ontwikkelingen sinds 2014 op basis van data van het GfK Consumer Panel;
- Hoofdstuk 4 concludeert.

2 Huidige eigenschappen van kip in de supermarkt

In Nederland zijn er op dit moment ongeveer 600 bedrijven die vleeskuikens houden, en meer dan de helft van de Nederlandse productie wordt geëxporteerd. Er is een welzijnsverschil tussen enerzijds de kip voor de Nederlandse supermarkt en anderzijds de kip voor export en foodservice. De kip voor export en foodservice (circa 65 à 70% van de kuikens) is afkomstig van een gangbaar snelgroeiend ras. De kip in de supermarkt heeft geleefd volgens een 'concept' dat in ieder geval bestaat uit een langzaam groeiend ras.ⁱ

Deze notitie brengt enkele geselecteerde kenmerken van het welzijn van kip in de Nederlandse supermarkt in kaart, met als doel om te kunnen beoordelen of de eisen die in 2013 werden geformuleerd zijn gerealiseerd. Hierbij wordt alleen gekeken naar de kenmerken die onderdeel waren van de 'Kip van Morgen'. Een uitgebreide analyse van ongerief bij en welzijn van vleeskuikens inclusief de achterliggende oorzaken is te vinden in WUR (2018).ⁱⁱ Box 1 geeft de minimumeisen weer die de deelnemers aan de afspraak 'Kip van Morgen' voor ogen hadden. De strenge controle op naleving van wettelijke normen is geen nieuwe eis of verbetering en laten we verder buiten beschouwing. Het soort soja dat wordt gebruikt voor de voeding is vooral een milieukwestie en komt niet naar voren als oorzaak van ongerief in WUR (2018), het type soja laten we daarom ook buiten beschouwing. Dit levert zes eisen op voor de vergelijking (vet afgedrukt).

Box 1: Dierenwelzijns-eisen 'Kip van Morgen'

- **Minder kippen per vierkante meter** Een verlaging van de bezettingsgraad met 10%, van 42 naar 38 kilogram per vierkante meter, dat wil zeggen van 21 naar 19 kippen per vierkante meter;
- **Levensduur van de kip** 45 dagen
- **Ras met lagere groeisnelheid** Invoering van een nieuw, trager groeiend kippenras voor het basisassortiment kip, een lagere groeisnelheid van maximaal 50 gram per dag;
- **Bodembedekking en afleidingsmateriaal** Goede bodembedekking (meer stro) en extra afleidingsmateriaal;
- Strenge controle op naleving van wettelijke normen voor dierenwelzijn;
- **Aaneengesloten duisternis** In de stal is het minimaal zes uur aaneengesloten donker, zodat kippen een natuurlijk dag en nachtritme hebben;
- **Verlaging antibioticagebruik** Verlaging van antibioticagebruik door hier strengere eisen aan te stellen. Alleen als dierenwelzijn in het geding is;
- 100% gebruik van RTRS-soja in diervoeding.

Bron: Analyse ACM van duurzaamheidsafspraken 'De Kip van Morgen', 26 januari 2015, kenmerk: ACM/DM/2014/206028. De dierenwelzijns-eisen 'levensduur in dagen' wordt niet in die analyse genoemd maar wel in het tegelijkertijd gepubliceerde onderzoek 'Economische effecten van 'Kip van Morgen' met kenmerk 2014-01.

Het huidige assortiment aan kippenvlees in de supermarkt kent twee manieren voor de aanduiding van de welzijnskenmerken: marktbrede keurmerken en concepten van supermarkten.¹

¹ Er is wel overlap. De laagste variant bij Albert Heijn bijvoorbeeld heet 'De AH Kip' en die variant heeft geen BLK of

Marktbrede kippenkeurmerken

In de eerste plaats zijn er twee marktbrede keurmerken, te weten “Beter Leven Keurmerk” (BLK, in drie niveaus) en Biologisch. Kip met één of meer sterren van BLK en kip met het keurmerk “Biologisch” voldoen ruim aan de eisen van de ‘Kip van Morgen’: ze hebben meer ruimte (bijna twee keer zoveel voor biologische kip), leven langer (minstens 25 dagen langere levensduur voor Biologisch) en hebben een beter dag-nacht lichtschema, zie Tabel 2.

Tabel 2: Kip van Morgen versus marktbrede keurmerken

Keurmerk	kippen per m ²	Levensduur (dagen)	langzamer groeiend ras	afleidingsmateriaal	Dag-nacht lichtschema	beperkt antibiotica gebruik ²
Kip van Morgen ⁱⁱⁱ	19	45	✓	✓	6 uur aaneengesloten donker	✓
BLK 1 ster ^{iv}	12	56	✓	✓	8 uur aaneengesloten donker en daglicht	✓
BLK 2 ster	13	56	✓	✓	8 uur aaneengesloten donker en daglicht	✓
BLK 3 ster	11	70	✓	✓	8 uur aaneengesloten donker en daglicht	✓
Biologisch ^v	10	70 voor trager groeiend ras, anders 81	Nee, wel langere levensduur ³	✓	8 uur aaneengesloten donker en daglicht	✓

Bron: zie eindnoten

Kippenwelzijn concepten van individuele supermarkten

In de tweede plaats zijn er de kippenwelzijn concepten die per supermarkt verschillen. Voorbeelden hiervan zijn de “AH Kip” van Albert Heijn, de “Nieuwe Standaard Kip” van Jumbo en de “Betere Kip” van Boon’s Markt. Tabel 3 geeft het resultaat weer van een inventarisatie in juni 2020 bij supermarkten. Deze supermarkten vertegenwoordigen 97% van de markt in 2019 volgens Onderzoeksbureau Nielsen.

Biologisch keurmerk. De volgende variant, die ‘AH Scharrelkip’ heet, heeft één ster van BLK, daarna volgt de ‘AH Excellent Scharrelkip’ met twee sterren van BLK. De hoogste variant is de ‘AH Biologische kip’ die het keurmerk Biologisch draagt en drie sterren krijgt van BLK.

² Sinds 1 maart 2014 gelden er strengere regels voor het gebruik van antibiotica bij vleeskuikens in de Nederlandse veehouderij. Antibiotica heeft sindsdien de status UDD (uitsluitend door Dierenarts) gekregen. Zie <https://wetten.overheid.nl/BWBR0032626/2016-03-01#Bijlage9>.

³ Een biologische kip hoeft niet van een trager groeiend ras te zijn. Een biologische pluimveehouder kiest bij voorkeur wel voor een traag groeiend, robuust ras. Daarnaast hebben de biologische vleeskippen dubbel zoveel tijd om te groeien. Een biologische kip van een niet traag groeiend ras heeft een minimum slachtleeftijd van 81 dagen. Zie <https://www.skal.nl/certificeren/veehouderij/pluimvee/huisvesting> en <https://www.biomijnatuur.be/producten/kippenvlees>

Tabel 3 laat zien dat alle supermarktconceptkippen meer ruimte hebben in de stal en dat alle supermarkten een trager groeiend ras gebruiken waardoor de levensduur wordt gehaald die in de afspraak ‘Kip van Morgen’ was voorzien.⁴ Ook de eisen op het gebied van afleidingsmateriaal worden gehaald, hoewel dit laatste aspect bij Nettorama kip onbekend is. Verder is er verschil van inzicht over het dag-nachtlichtschema tussen Stichting Wakker Dier en supermarkten Albert Heijn en Plus.

Tabel 3: Kip van Morgen versus kippenwelzijn concepten individuele supermarkten

supermarkt-concept ^{vi}	kippen per m ²	levensduur (dagen)	langzamer groeiend ras	afleidingsmateriaal	aaneengesloten duisternis ⁵	beperkt antibiotica gebruik ⁶
Kip van Morgen	19	45	✓	✓	6 uur	✓
AH Kip (Albert Heijn ^{vii}) ⁷	15-16	49	✓	✓	Onbekend	✓
Nieuwe Standaard Kip (Jumbo ^{viii})	13,5	49	✓	✓	✓	✓
Tussenkip (Lidl ^{ix})	15	Onbekend	✓	✓	✓	✓
Kip met Pluimgarantie (COOP, Spar, Hoogvliet en Jan Linders ^x)	17	45	✓	✓	✓	✓
Nieuwe PLUS Kip (Plus ^{xi})	15,5	46	✓	✓	Onbekend	✓
Aldi Kip (Aldi ^{xii})	15	Onbekend	✓	✓	✓	✓
Trager Groeiend Ras (Dirk van den Broek en DekaMarkt ^{xiii})	10% meer leefruimte (+/- 16)	45	✓	✓	✓	✓
Standaard Kip (Deen ^{xiv})	10% meer leefruimte (+/-16)	45	✓	✓	Nee	✓
Kip Lekker (Nettorama ^{xv})	15	46	✓	Onbekend ⁸	✓	✓
Langzamer Groeiend Ras ⁹ (Poiesz ^{xvi})	16	Onbekend	✓	✓	✓	✓

⁴ De levensduur hangt sterk samen met het gebruikte ras. De ambities in ‘Kip van Morgen’ gingen primair over het traaggroeiende ras. Bij drie supermarkten is de levensduur onbekend, maar omdat een traaggroeiend ras wordt gebruikt, is het aannemelijk dat de levensduur minstens 45 dagen is.

⁵ In het geval van Albert Heijn en Plus geven de retailers zelf aan dat hun kip, AH kip en Nieuwe Plus kip respectievelijk, in de stal een natuurlijk dag- en nachtritme hebben. Volgens Wakker Dier score de kippen echter geen voldoende op de vereisten voor daglicht. Deen Supermarkten geeft zelf geen opgave over het dag- en nachtlightschema van het kippenvlees, maar volgens Wakker Dier is er geen daglicht in de stallen. De overige supermarkten vermelden dat de kippen een natuurlijk dag- en nachtritme hebben in de stal, zonder opgave van het aantal uren aaneengesloten duisternis. WUR (2018) rapporteert dat bij supermarktconcepten het aantal uren duisternis minstens 6 is.

⁶ Sommige supermarkten vermelden geen gegevens over het antibioticagebruik. Op basis van WUR (2018) en de aangescherpte regelgeving per 1 maart 2014 maken we de aanname dat ook bij die supermarkten de minimumeis wordt gehaald.

⁷ Wakker Dier meent dat de AH Kip met 16 kippen per vierkante meter in een stal leven en dat die bezetting te weinig ruimte geeft en schadelijk is. De stichting gaat dus uit van een hogere stalbezetting bij Albert Heijn dan Albert Heijn zelf.

⁸ In het geval van Nettorama is het niet geheel duidelijk hoe het afleidingsmateriaal in de stallen is. In een artikel van Omroep Brabant van december 2015 wordt benoemd dat de intentie om verbeteringen in de leefomstandigheden in de stallen door te voeren er is, maar dat dit tijd in beslag neemt.

⁹ Poiesz voldoet aan de eisen maar merkt ook op dat het bij lage beschikbaarheid niet altijd lukt om kip van een trager groeiend ras aan te bieden.

Betere Kip (Boon's Markt ^{xvii})	13,5	49	✓	✓	✓	✓
--	------	----	---	---	---	---

Bron: zie eindnoten. De supermarktconcepten zijn aflopend gesorteerd op het marktaandeel van de supermarkt(en) in 2019 zoals berekend door Onderzoeksbureau Nielsen.

Conclusie huidige eisen voor kippenwelzijn

Op grond van deze inventarisatie van kippenwelzijnsnormen is de conclusie dat, op enkele uitzonderingen en onduidelijkheden na, de verse kipproducten die momenteel in de supermarkt schappen liggen, (ruimschoots) voldoen aan de minimumeisen van de afspraken 'Kip van Morgen'. De kip van Jumbo bijvoorbeeld heeft meer ruimte en leeft langer dan de Kip van Morgen. Ook de kip van Albert Heijn leeft langer en in een ruimere stal, vergeleken met de 'Kip van Morgen'.

Naast de kippenwelzijn concepten van de individuele supermarkten zelf (zonder BLK of Biologisch keurmerk), verkopen supermarkten ook kip met een marktbreed keurmerk (BLK stervarianten of Biologisch), gecombineerd met een eigen concept. Hiervan werd al op basis van Tabel 2 vastgesteld dat deze producten ruimschoots voldoen aan de 'Kip van Morgen' eisen voor dierenwelzijn. Opmerkenswaardig is nog dat de welzijneisen van de marktbrede keurmerken voor zover bekend strikter zijn dan die van de supermarktconcepten die geen stempel BLK of Biologisch dragen.

De conclusie dat de supermarktkip de eisen van de 'Kip van Morgen' ruimschoots heeft gehaald volgt ook uit een rapportage van Wageningen University & Research (WUR, 2018). In dat rapport wordt het ongerief van vleeskuikens in detail onderzocht en vergeleken met 2011. Het signaleert grote verbeteringen (door marktconcepten, het Vleeskuikenbesluit van 2012 en antibiotica reductiebeleid). De Kip van Morgen wordt in het rapport ook genoemd:

"Hoewel de ACM (Autoriteit Consument & Markt) later heeft aangegeven dat de afspraken niet voldoen aan de vrijstellingscriteria van de mededingingswet hebben alle supermarktketens in Nederland in de loop van 2016 en 2017 de gangbare kip vervangen door een nieuwe variant. Per supermarktketen variëren de specificaties, de termijn van uitfasering en de tenaamstelling. Jumbo kwam met de Nieuwe Standaard Kip (NSK) en Albert Heijn introduceerde de Goed Nest Kip. In 2018 was nagenoeg het gehele assortiment kipproducten in het vers segment in de Nederlandse supermarkten vervangen door een variant van de langzaam groeiende kip." (WUR, 2018).

Het rapport geeft echter ook aan dat de omstandigheden van supermarktconcepten nog onvoldoende zijn om frustraties bij de kip door te hoge bezetting te voorkomen.

3 Ontwikkelingen sinds 2014

Dit hoofdstuk geeft een overzicht van de ontwikkelingen op het gebied van kippenvlees in de Nederlandse supermarkten tussen 2014 en 2019, dus sinds de ACM oordeelde dat de welzijnsvoordelen van de Kip van Morgen afspraak onvoldoende waren en niet opwogen tegen de verwachte prijsverhoging.

Kippenwelzijn categorieën

In 2007 heeft de Dierenbescherming het Beter Leven Keurmerk met sterrensysteem geïntroduceerd voor vleeskuikens. Figuur 1 laat de ontwikkelingen in de aankopen in de supermarkt sinds 2014 zien, op basis van het GfK Consumer Panel.¹⁰ De gegevens in deze dataset gaan niet verder terug dan 2014.

Er zijn vijf niveaus van dierenwelzijn opgenomen in de data:¹¹

1. 1 ster BLK;
2. 2 ster BLK;
3. 3 ster BLK (tevens Biologisch);
4. Biologisch overig (zonder BLK);
5. Overige kip.

De laatste categorie (5. Overige Kip) heeft geen BLK of Biologisch keurmerk en bestaat uit de supermarktconcepten uit Tabel 3. Een opdeling naar individuele supermarkten binnen deze categorie is niet mogelijk op basis van de beschikbare data.

Volume ontwikkelingen verse kip

In onderstaande Figuur 1 zijn de eerste vier categorieën samengenomen, aangeduid als BLK/Biologisch. Figuur 1 laat zien dat de totale hoeveelheid kip aangekocht in de supermarkt is gestegen in de periode 2014-2019.¹² Het volume kip met BLK/Biologisch als keurmerk is harder gestegen dan het totale volume; het aandeel groeide van 11% in 2014 tot 21% in 2018.¹³ Deze verdubbeling duidt op een verbetering in het dierenwelzijn van de verse kip verkocht in Nederlandse supermarkten.

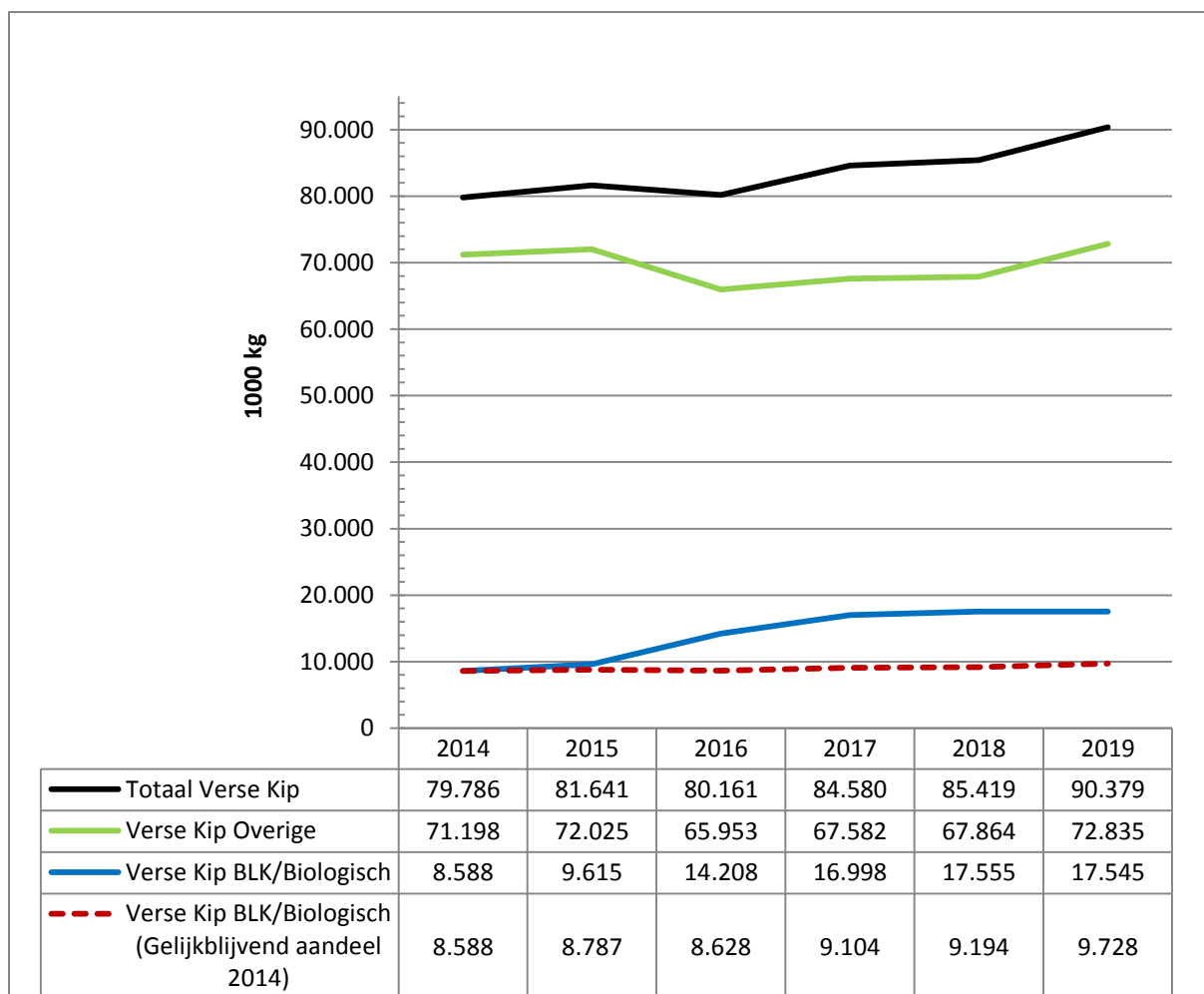
¹⁰ Het GfK Consumer Panel bestaat uit 6.000 Nederlandse huishoudens. Panelleden registreren aankopen van *Fast Moving Consumer Goods* in Nederland. Inzichten als het aantal kopers, de aankoopfrequentie, de gemiddelde prijs en volumes zijn hierdoor mogelijk.

¹¹ Verse kip kent de onderverdeling in verse kipfilet (met opnieuw het onderscheid tussen de vijf categorieën) en verse kipproducten rest (met een onderscheid tussen Beter Leven, Biologisch en overig).

¹² Niet elk jaar is er een stijging in de totale hoeveelheid geconsumeerde verse kip ten opzichte van het jaar ervoor. In 2016 was er een lichte daling. Een mogelijke verklaring hiervoor is de vogelgriep die in 2016 in Nederland uitbrak.

¹³ De grootste stijging vond plaats tussen 2015 en 2016 (van 11,79% naar 17,76%). Een mogelijke verklaring zou de uitbraak van de vogelgriep kunnen zijn. Als gevolg van de uitbraak zijn er waarschijnlijk nieuwsberichten geweest met beelden van stallen met kippen die werden geruimd. Dit kan voor de periode 2015-2016 een daling in het totale volume en een stijging in BLK/Biologisch verklaren: dierenwelzijn kwam meer in beeld. Er is echter geen terugval geweest in het aandeel van BLK/Biologisch na de vogelgriep epidemie. In 2017 en 2018 pakt de stijging door. In 2019 daalde voor het eerst het percentage kip BLK/Biologisch tot 19,4 %. Een mogelijke verklaring voor het gebrek aan terugval is de kwaliteitsverbetering in het GfK Consumer Panel in 2017.

Figuur 1: Volume verse kip verkocht in supermarkten

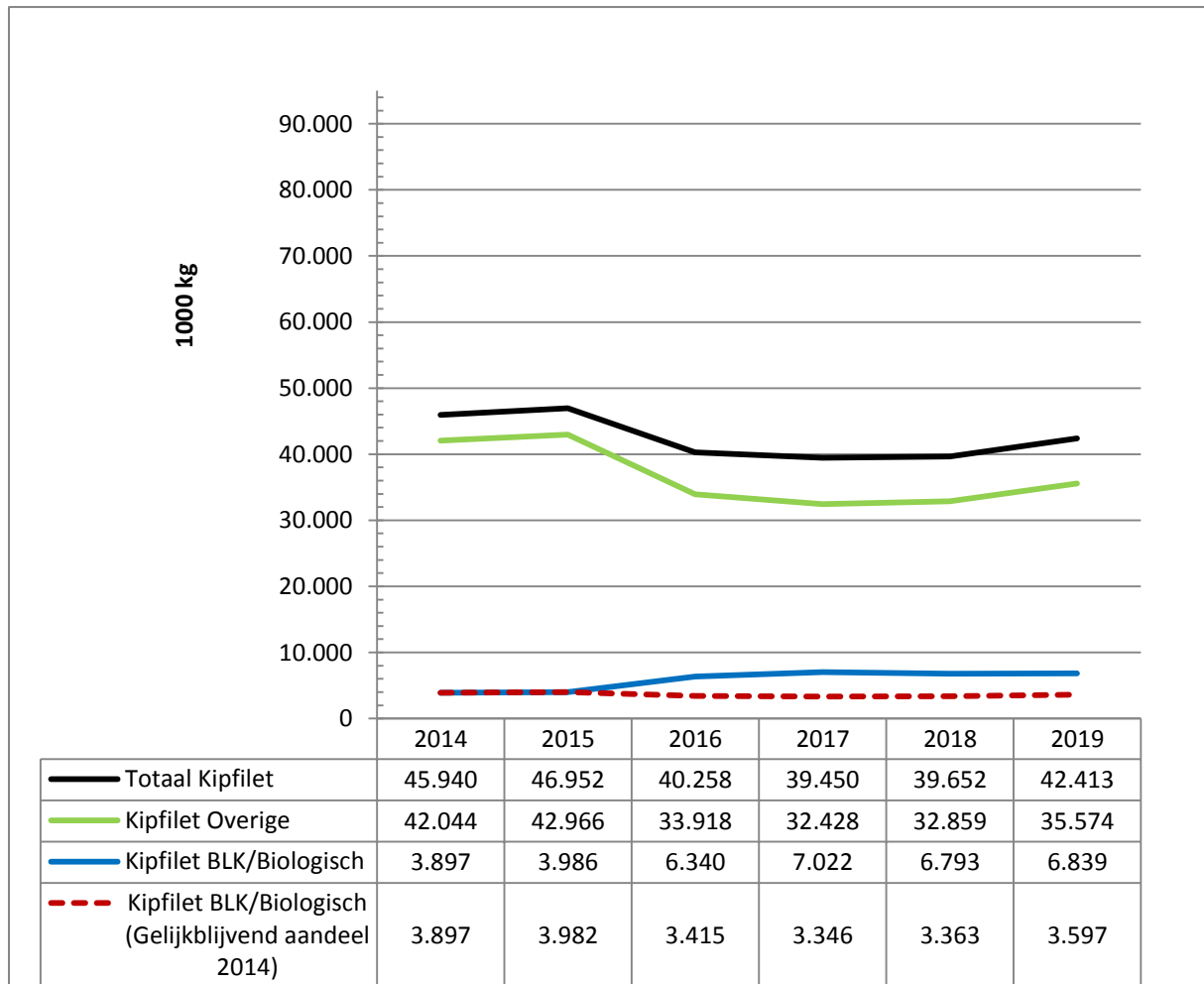

Bron: GfK Consumer Panel, bewerking ACM. De rode stippellijn geeft de hoeveelheid verse kip BLK/Biologisch weer onder de veronderstelling dat het aandeel dat in 2014 gold daarna constant bleef. Dit vaste aandeel, vermenigvuldigd met het totaal, resulteert in de rode stippellijn.

Volume ontwikkelingen verse kipfilet

Binnen de productgroep verse kip maakt het GfK Consumer Panel een onderscheid naar kipfilet en overige verse kip. Kipfilet vormt ongeveer 50% van het geconsumeerde volume in kilogram. Figuur 2 laat zien dat kipfilet met BLK/Biologisch keurmerk een groei heeft doorgemaakt (stijging van ongeveer 70%), de consumptie van kipfilet zonder zo'n keurmerk is juist gedaald in absolute termen met ongeveer 20%, uitgaande van een vergelijking tussen de perioden 2018-2019 en 2014-2015. Bij kipfilet is de verschuiving van 'Kip Overige' naar BLK/Biologisch sterker te zien dan bij overige verse kipproducten.

Figuur 2: Volume verse kipfilet verkocht in supermarkten

Bron: GfK Consumer Panel, bewerking ACM.

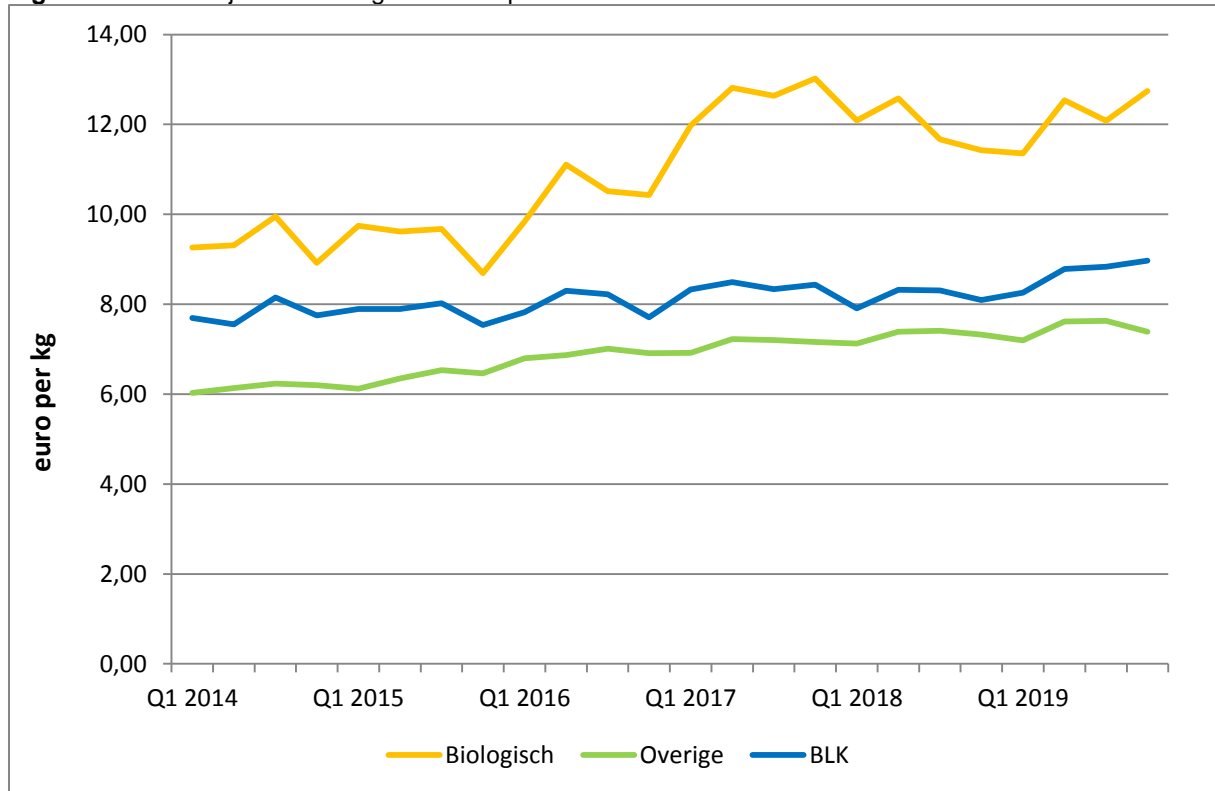
De toenemende populariteit van kip met een BLK/Biologisch keurmerk en de daling in de consumptie van kipfilet zonder marktbreed keurmerk wijzen op een verbetering van het dierenwelzijn van de verse kip verkocht in Nederlandse supermarkten.

Prijzontwikkelingen verse kip

Een belangrijk element in de discussie over verbeteringen in dierenwelzijn is de kosten die verbeteringen meebrengen voor de producent en andere ketenpartijen. De vraag is vervolgens in hoeverre die kunnen worden terugverdiend door een extra betalingsbereidheid door consumenten, waarbij ook vaak wordt gekeken naar de strategie van concurrenten.

Figuur 3 laat daarom de ontwikkeling van de gemiddelde prijs per kilogram zien, gebaseerd op het GfK Consumer Panel.

Figuur 3: Prijsontwikkelingen verse kip

Bron: GfK Consumer Panel, bewerking ACM.

Er is een duidelijke ordening te zien tussen de drie oplopende niveaus van eisen aan dierenwelzijn: consumenten betalen meer voor kipproducten met een hogere certificering. Als we inzoomen op kipfilet (zie Annex) ontstaat het volgende beeld. Het prijsverschil tussen BLK 1 ster en ‘Kip Overig’ kipfilet bedroeg in de periode 2014 gemiddeld (ongewogen) € 2,60 per kilogram (bijna 40% duurder dan kipfilet zonder ster) en was in 2019 gemiddeld (ongewogen) € 2,36 per kilogram (28% duurder).

Het leeuwendeel van de kipconsumptie bestaat uit BLK 1 ster en Kip overig (het gezamenlijke aandeel schommelt rond de 96%). Daarom zoomt Figuur 4 tot slot in op de ontwikkelingen in prijs en volume per kwartaal voor deze twee categorieën verse kip (als index met 2004Q1 als basis). De opmars van BLK is overduidelijk: het volume is bijna verdriedubbeld. Het volume kip zonder keurmerk ligt ongeveer op het niveau van 2014. De kip zonder keurmerk is sneller in prijs gestegen dan kip met 1 ster BLK. Het prijsverschil was in het laatste kwartaal van 2019 € 1,07 en lag in de kwartalen daarvoor rond de € 0,70. In 2014 lag het prijsverschil nog rond de € 1,32 per kg verse kip (dus kipfilet en overige kipproducten).

4 Conclusie

De ontwikkelingen sinds 2014 laten zien dat zonder sectorafspraken grote verbeteringen zijn gerealiseerd op het gebied van kippenwelzijn. Deze verbeteringen stijgen (ruimschoots) uit boven de voorgenomen afspraken 'Kip van Morgen'. Consumenten zijn bereid om extra te betalen voor kip met hoger dierenwelzijn.

Deze resultaten suggereren dat het niet nodig was voor partijen in de sector om een mededingingsbeperkende afspraak te maken over de welzijnseigenschappen van kippenvlees. Het dierenwelzijn van de kip van verkocht in Nederlandse supermarkten heeft een positieve ontwikkeling laten zien die verder gaat dan de ambities in de afspraak over de Kip van Morgen. Deze verbeteringen zijn zonder afspraak gerealiseerd door marktpartijen, Stichting Dierenbescherming en andere onafhankelijke organisaties.

Hierbij wordt opgemerkt dat de analyse in deze notitie beperkt is in opzet en geen volledige ex post analyse omvat. Er is bijvoorbeeld niet onderzocht of factoren die in 2013 voor de initiatiefnemers onbekend waren tot een impuls in dierenwelzijn hebben geleid. Het is wel van belang dat de opkomst van het Beter Leven Keurmerk in 2013 al aan de gang was en dat er volgens onze inventarisatie tussen 2013 en nu geen regelgeving is ingevoerd die niet was voorzien in 2013. Met vervolgonderzoek zouden meer determinanten kunnen worden onderzocht, zodat beter kan worden begrepen wat de verklaringen zijn achter de groei in dierenwelzijn van de kip verkocht in Nederlandse supermarkten.

In 2014 concludeerde de ACM dat het kosten-baten saldo van de verbeteringen in de afspraak 'Kip van Morgen' ongunstig was.¹⁴ De verbeteringen in dierenwelzijn zijn in die analyse in euro's uitgedrukt met behulp van een Choice-Experiment methode. De verbeteringen van de Kip van Morgen waren gering en wogen niet op tegen de door experts geschatte prijsstijging. De studie liet ook zien dat er wel bereidheid was om te betalen bij consumenten, met name voor grotere sprongen in dierenwelzijn. Uit de studie bleek bijvoorbeeld dat consumenten vooral bereid zijn te betalen voor een uitlopmogelijkheid voor kippen en voor verdoving tijdens de slacht. Ook hechten ze waarde aan wat andere consumenten doen (een hoger aantal consumenten dat diervriendelijke kip koopt verhoogt de betalingsbereidheid), aan overheidsregulering en aan collectief geregeld toezicht.

Wat opvalt in de studie uit 2014 is de hoge betalingsbereidheid voor kipfilet met 1 ster van BLK en biologische kip. Deze geschatte betalingsbereidheid lag fors boven de prijzen die consumenten toen daadwerkelijk betaalden voor BLK. De ACM analyse uit 2015 wees er op dat er een marktdynamiek is waarin supermarkten zich verder kunnen onderscheiden met kippenwelzijn en waarin het BLK een potentieel heeft om verder te groeien. De hoge betalingsbereidheid van consumenten voor kippenwelzijn die werd gevonden tijdens het onderzoek uit 2014 naar de Kip van Morgen wees op een potentieel voor betere marketing en voorlichting. De ACM vond het daarom niet aannemelijk dat was voldaan aan het derde vrijstellingscriterium in het kartelverbod (noodzakelijk en proportioneel).

De resultaten suggereren dat de supermarkten in onderlinge concurrentie een dierenwelzijnsstijging

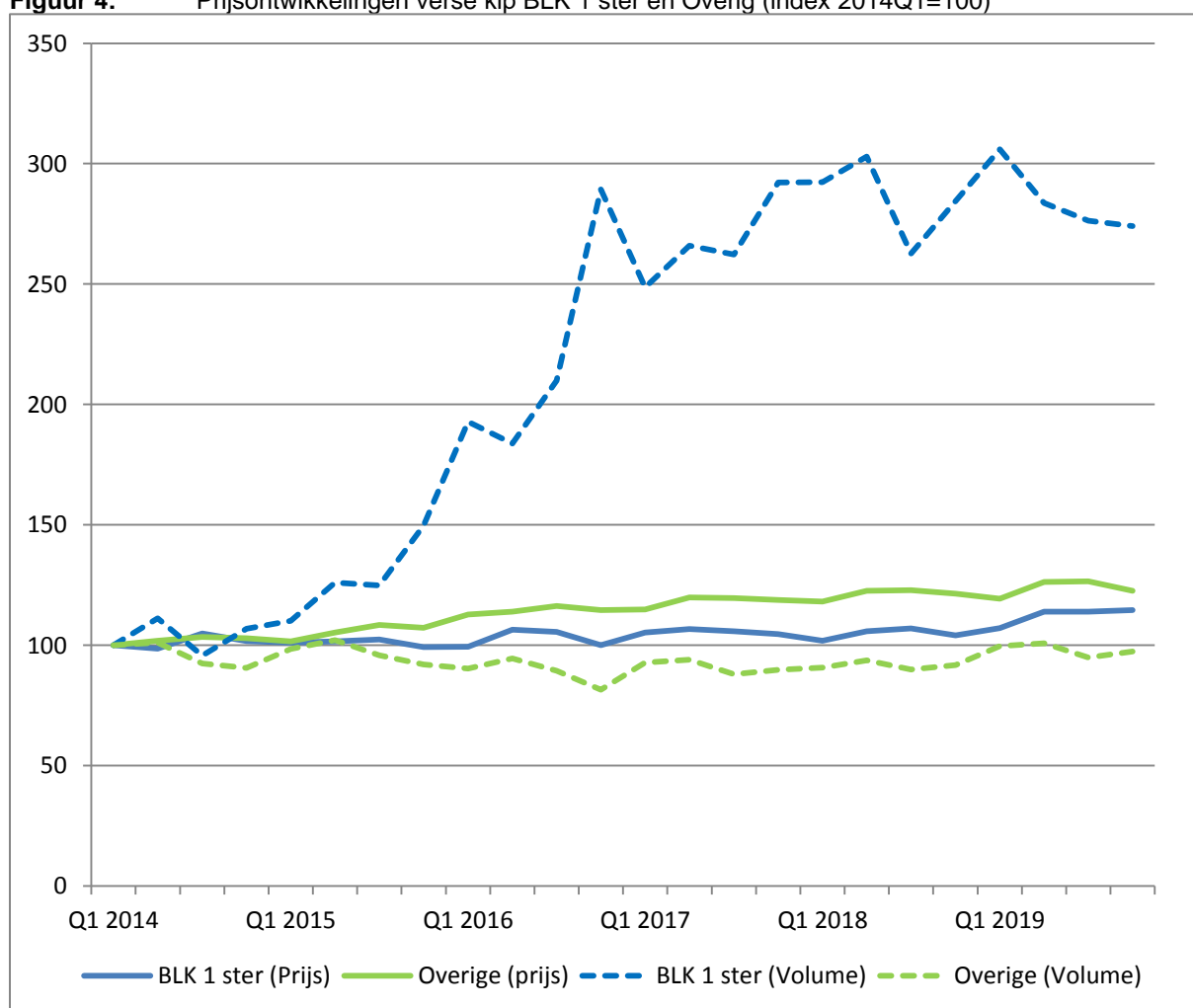
---

¹⁴ Zie: https://www.acm.nl/sites/default/files/old_publication/publicaties/13759_onderzoek-acm-naar-de-economische-effecten-van-de-kip-van-morgen.pdf

hebben gerealiseerd die een grotere stap maakt in dierenwelzijn en een gunstiger saldo had tussen verwachte kostenstijging en consumentenmeerprijs. Het lijkt er dus sterk op dat een mededingingsbeperkende afspraak niet nodig was, omdat supermarkten kennelijk individueel een voldoende prikkel hadden om het kippenwelzijn te verbeteren.

Twee inzichten bieden mogelijk aanknopingspunten voor nieuwe zaken. Ten eerste wees de studie uit 2014 er op dat consumenten bereid zijn om meer te betalen voor dierenwelzijn wanneer de verbetering groot genoeg is en het toezicht marktbreed of onafhankelijk wordt geregeld. Ten tweede speelde De Dierenbescherming een rol als onafhankelijke betrouwbare regisseur die veel partijen wist mee te krijgen in een marktbreed keurmerk (te weten het Beter Leven Keurmerk). Dit illustreert dat een derde partij met een keurmerk een effectief alternatief kan zijn voor een mededingingsbeperkende afspraak.

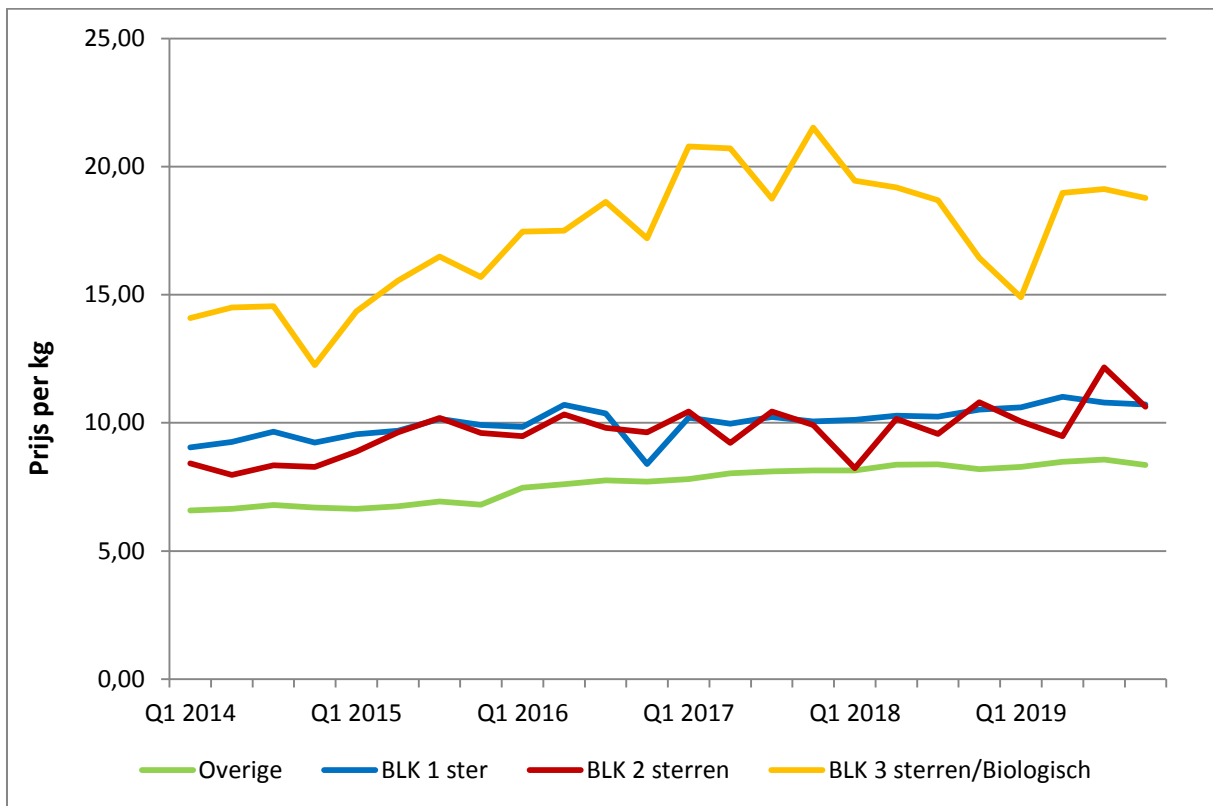
Figuur 4: Prijsontwikkelingen verse kip BLK 1 ster en Overig (index 2014Q1=100)

Bron: GfK Consumer Panel, bewerking ACM.

Annex

Figuur 5: Prijsontwikkelingen verse kipfilet

Bron: GfK Consumer Panel, bewerking ACM. In de tabel is de categorie Biologisch Overig niet meegenomen. Deze categorie bestaat uit biologische kipfilet met een BLK 1ster, BLK 2 sterren of geen BLK keurmerk. Van het totale volume geconsumeerde verse kipfilet bedraagt het slechts een gedeelte van tussen de 0,5 en 2,5 %.

ⁱ WUR Agrimatie pluimveehouderij, 29-Jun-2020, zie:

<https://www.agrimatie.nl/SectorResultaat.aspx?subpubID=2232&sectorID=2249&themaID=3596>, geraadpleegd op 7 Juli 2020.

ⁱⁱ Wageningen University & Research, "Update Ongeriefanalyse Voorlopige deelrapportage onderdeel vleeskuikens", mei 2018.

ⁱⁱⁱ ACM/DM/2014/206028

^{iv} <https://beterleven.dierenbescherming.nl/over-het-keurmerk/wat-is-beter-leven/> geraadpleegd op 7 Juli 2020

^v <https://www.skal.nl/certificeren/veehouderij/pluimvee/huisvesting> geraadpleegd op 4 Juni 2020

^{vi} <https://www.wakkerdier.nl/campagnes/plofkip/supermarkten/> geraadpleegd op 4 Juni 2020

^{vii} <https://www.ah.nl/over-ah/duurzaamheid/dierenwelzijn/kip> geraadpleegd op 7 Juli 2020

^{viii} <https://www.jumbo.com/content/vragen-over-kip-bij-jumbo/> geraadpleegd op 7 Juli 2020

^{ix} <https://corporate.lidl.nl/duurzaamheid/assortiment/duurzaam-inkoopbeleid/vlees> en

https://lidl.h5mag.com/maatschappelijk_jaarverslag_2015-2016/highlights geraadpleegd op 15 Juni 2020

^x <https://www.coop.nl/over-coop/coop-stapt-over-op-betere-kip>, <http://www.pluimgarantie.nl/view/23/De-kip.html>, <https://www.ad.nl/koken-en-eten/dirk-dekamarkt-en-coop-gaan-beter-voor-hun-kippen-zorgen~adf7a7a8/?referrer=https://www.google.com/>, en <http://www.kipnederland.nl/een-nieuwe-kip/> geraadpleegd

op 15 Juni 2020

^{xi} <https://www.plus.nl/info-verantwoord/een-verantwoord-assortiment/onze-kip> geraadpleegd op 15 Juni 2020

^{xii} <https://www.aldi.nl/verantwoord/productieketen-food/dierenwelzijn/kip.html> geraadpleegd op 15 Juni 2020

^{xiii} <https://radar.avrotros.nl/uitzendingen/gemist/item/hoe-langzaam-groeit-kip-van-een-langzamer-groeiend-ras/> en

---

<https://www.distrifood.nl/assortiment/nieuws/2020/05/detailreult-gaat-over-op-1-ster-kip-101134851> geraadpleegd op 15 Juni 2020

^{xiv} <https://www.deen.nl/mvo/kip> geraadpleegd op 15 Juni 2020

^{xv} <https://beterleven.dierenbescherming.nl/zakelijk/impact-alternatieve-vleeskuikenconcepten-op-milieu/> en

<https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/2229129/ook-brabantse-supermarkten-jumbo-en-nettorama-doen-de-plofkip-in-de-ban> geraadpleegd op 15 Juni 2020

^{xvi} <https://www.poiesz-supermarkten.nl/herkomst-vers/kip-van-een-langzamer-groeiend-ras> geraadpleegd op 15 Juni 2020

^{xvii} <https://www.boonsmarkt.nl/vers/vlees/betere-kip/> en <https://www.boonsmarkt.nl/vers/vlees/> geraadpleegd op 15 Juni 2020